

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.п.н. Дора Левтерова - Гаджалова,

ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“

в област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.2. Педагогика

докторска програма Специална педагогика

Автор: **Елени Николаос Люта**

Тема: **Развитие на комуникативна способност при деца с аутизъм чрез PECS (Picture Exchange Communication System - Система за общуване чрез картини)**

Научен ръководител: **проф. дпн Цветанка Ценова**

1. Общо описание на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 239 печатни страници. Трудът е композиран в четири глави. Представени са 4 групи фигури тип диаграми и 24 таблици. Списъкът на ползваната литература, отбелязана в дисертацията е 195 заглавия, като липсват източниците от 1 до 11, в автореферата на български език е отбелязано че са ползвани 216 източника, а в автореферата на английски език не е отбелязан общия брой на използваните източници . Не е съвсем ясно има ли източници на български и на гръцки език и тук възниква въпрос: „Кои автори и техни научни трудове по проблематиката на дисертационното изследване, на български език и на гръцки език познава докторантката?“

Докторантката е приложила самостоятелни 3 статии, 2 от които са представени на научни форуми в на ФНПП на СУ „Св. Кл. Охридски“, а третата е отбелязано че е под печат.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Терапевтичните интервенции за деца с разстройство от аутистичния спектър включват и PECS. Системата има практическа апликация близо тридесет години, но ефективността ѝ разглежда и интерпретирана от научна гледна точка

е рядкост. Необходимостта от научни изследвания в тази сфера е навременна и актуална. Тематиката на дисертационния труд е актуална предимно в научно-приложно и приложно отношение.

3. Познаване на проблема

Докторантката представя анализ на проблематиката, свързана с използването на PECS при деца с разстройства от аутистичния спектър, и с приложението на системата в терапевтично-интервенционен план за сформирани комуникативни способности. В дисертационния труд, архитектурна стратегия е избрана коректно и е подчинена на основната проблематика.

В цялост, докторантката познава състоянието на проблематиката като внася интерпретативен анализ на теоретичния материал и приложението му в практиката.

4. Методика на изследването

Избраната методика на дисертационното изследване позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд. В теоретичния анализ са прецизирани аспекти на разстройствата от аутистичния спектър, теорията на мозъка, други терапевтични стратегии и методи. Изследователският инструментариум включва приложение на PECS при деца с разстройства от аутистичния спектър и при деца в относителна норма за извеждане на сравнителен анализ по отношение на сформирани комуникативни способности.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Първа глава е посветена на разстройствата от аутистичния спектър. Теоретичният анализ, логично, е свързан с позоваването на автори, работещи по проблематиката, но е пропусната отпратка към класификационните системи DSM V и МКБ 10 R /наличен е един единствен коментар за DSM-V в две изречения/. Тази отпратка е значима, защото в DSM V разстройствата от аутистичния спектър се прецизират не синдромно, а по степен. Възникват въпроси към докторантката: „Какви са новите понятийни уточнения в DSM V за аутизма и каква е новата диференциация /в сравнение с DSM IV/?“. В дисертационния труд, са представени характеристики на аутизма през популярната триада. Уточнени са асоциирани

условия и изисквания към диагностичния процес. Специално внимание е отделено на управлението на терапевтичните мултимодални програми от интердисциплинарен екип. Отбелязани са терапевтични системи като Applied Behaviour Analysis (ABA), TEACCH, сензорна интеграция. В кратко преекспониране е отбелязаното психиатрично мнение за необходимостта от психотропна терапия при разстройства от аутистичния спектър по източник от 1993 г. Отбелязани са ресурси, служби и дейности на асоциации. По-пространно е интерпертирането на триадата на Уинг, като нарушенията на социалните интеракции, комуникацията, въображението, сензорните проблеми са представени таблично. В наративен аспект е представянето на комуникацията при разстройства от аутистичния спектър и в норма. Фокус е поставен на анализа на речта, комуникацията и поведенческите проблеми при разстройствата от аутистичния спектър. В обобщен план е представена теорията на мозъка и дименсите на аутистичните разстройства през призмата ѝ.

Във **втората глава** е представена системата PECS. Появява се кратка обобщена извадка от DSM IV за разстройствата от аутистичния спектър. В интерпертативен и в хронологичен аспект се презентира PECS. Подробно са отбелязани отделните характеристики и фази на PECS и терапевтичните ѝ интеракции с аутизма. Анализирани са обучението по PECS и съвсем резонно се внася сравнение с TEACCH. Прецизирани са материали и приложението на отделните фази на програмата при деца с разстройства от аутистичния спектър. Таблично са представени изискуемото време за приложение на отделните фази, учителските цели и писменото описание на системата. Логично следва извеждането на PECS като обучителна програма във връзка с развитието на комуникацията. Представени са резултати от научни изследвания и ефективността на PECS за сформирани комуникативни способности.

В **трета глава** е представен дизайна на изследването. Целта, задачите и хипотезата на изследването са поставени коректно, макар и доста обстоятелствено. Участниците в изследването са 60, като са контрабалансираны по пол и притежавано разстройство от аутистичния спектър и са на възраст 5,5 – 6,5 години. Изследването е проведено в три града в Гърция. Таблично са презентирани възрастта в месеци и експресирани умения на участниците в изследването. Въпреки че са отбелязани само собствените имена на децата, по-добър ход би било участниците в изследването да се представят чрез техните инициали. Подробно е отбелязан периода за събиране на първичните резултати.

В четвърта глава е направен анализ на получените резултати. Резултатите са интерпретирани през статистически обработка. В дискусията за получените резултати се открояват няколко основни аспекта: различните форми на социално-комуникационни умения се увеличават по специфичен начин; променливата, съответстваща на контакта с очи, се повлиява от първата фаза на програмата PECS, т.е. размяната на изображения/транзакция; променливата, съответстваща на инициативата за комуникация с възрастен, се повлиява във втората фаза на програмата PECS, т.е. развитието на спонтанността, като детето се доближава до възрастния и разменя изображението на желаня предмет; променливата, съответстваща на общото внимание, се повлиява в третата фаза на програмата PECS, т.е. разграничаването между картинки / символи и детето фокусира вниманието си върху избраните символи; променливата, съответстваща на спонтанната реч, се повлиява в четвъртата фаза на програмата PECS, т.е. структура на изречението; променливата, съответстваща на инициативата за комуникация с друго дете, се повлиява в шестата фаза на програмата PECS, т.е. спонтанните коментари; всички деца успяват да комуникират спонтанно и ефективно чрез PECS; използването на PECS води до увеличаващ се комуникационен ефект и намаляване на социално неприемливото поведение; децата се научават да инициират комуникация.

Техническото оформление на дисертационния труд е малко тромаво, въпреки онагледяването с таблици и диаграми. Избраните крещящи цветове на някои таблици затрудняват четивността на текста. Налице са доста технически грешки, налице е и допускане на гръцки думи в текста на английски език, на който е написана дисертацията /стр. 38 и стр.39/.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

От посочените приноси на дисертационния труд, свързани с достоверността на материала върху който са формулирани, приемам практико-приложните приноси. С научни доказателства, докторантката обосновава приложението на PECS за сформирането на комуникативни способности при деца с разстройства от аутистичния спектър.

Представените теоретични приноси са изведени в странна обяснителност, като позоваването и представянето на директории към отделни теории /психологически, педагогически и поведенчески/ и не звучат достатъчно убедително.

В цялост, приносите са представени в лингвистична хаотичност и би било по-четивно и по-полезно да се представят в по-елегантни стилови конструкции.

7. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Приложените 3 публикации са по темата на дисертационното изследване.

8. Автореферат

Представените ми автореферати /на български и на английски език/ отразява основните данни, интерпретации и резултати, постигнати в дисертацията, като има леки разминавания в обема на авторефератите на двата езика. Вероятно, представената библиография от 23 източника в автореферата за автореферата не е необходима.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научно-приложни резултати, които представляват принос в науката* и отговарят на всички на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Елени Николаос Люта притежава теоретични знания и професионални умения по научна специалност Специална педагогика, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Предвид гореизложеното, давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и при достойна защита, **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на **Елени Николаос Люта** в област на висше 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, Докторска програма Специална педагогика

04.06. 2018 г.

Рецензент: .....

(проф.д.п.н. Дора Левтерова - Гаджалова)